

2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Ольга Василівна Флярковська,

кандидат педагогічних наук,
начальник відділу психологічного супроводу
та соціально-педагогічної роботи
ДНУ «Інституту модернізації змісту освіти»,
м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9461-4035>

УДК 373.5.015.31.091.2:316.42(477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-4-36-40>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Анотація.

У статті висвітлено формування соціальної компетентності підлітків. Визначено поняття «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність» та взаємозв'язок з іншими поняттями. Визначено поняття «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність» і взаємозв'язок цих понять з іншими, а саме – «соціальне середовище», «соціальне виховання» підлітків. Проаналізовано поняття «соціальна компетентність». Зосереджено увагу на тому його аспекті, що є важливим у діяльності з підлітком. Наголошено, що поняття «соціалізація» подано в науковій літературі різних галузей наук, адже його обґрунтування знаходимо в психології, педагогіці, соціальній педагогіці, філософії та соціології. Розглянемо також психолого-педагогічні засади організації освітнього процесу, що спрямований на розвиток здорової особистості, яка вміє навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі. У статті визначено умови формування соціальної компетентності підлітків. Охарактеризовано пріоритети освітнього процесу в Новій українській школі. Визначено, що формування соціальної компетентності підлітків відбувається шляхом формування в здобувачів освіти здатності: самостійно приймати рішення; безконфліктно і толерантно спілкуватися з іншими; визнавати власні помилки; відстоювати гідність, права; реалізовувати природні можливості; вести здоровий спосіб життя; планувати особисте та професійне майбутнє. Досліджено алгоритм професійної діяльності вчителів, що передбачає перегляд методології діяльності з учасниками освітнього процесу; зміну акцентів і пріоритетів з процесу на результат з використанням ефективних методів практичної психології та соціальної роботи. Доведено, що перезавантаження має відбуватися психологічно коректно, поетапно та поступово, з відповідними роз'ясненнями та інструкціями. Визначено, що значну роль у формуванні соціальної компетентності підлітків відіграє злагоджена діяльність учителів і батьків. Наголошено, що психологічна служба покликана навчити головному: як жити в мирі з собою та іншими, як вступати у взаємодію зі світом так, щоб життя приносило задоволення.

Ключові слова: соціальна компетентність; соціальне становище; соціальне виховання; підліток; соціалізація; заклад освіти.

Концепція «Нова українська школа» передбачає перезавантаження української освіти. Щоб не загострювати кризових явищ, що закономірно виникають у періоди реформування та модернізації освіти, перезавантаження має відбуватися психологічно коректно, поетапно та поступово, а також супроводжуватися відповідними роз'ясненнями та інструкціями. Це стосується діяльності всіх педагогічних працівників системи освіти, зокрема практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти. Нова україн-

ська школа (НУШ) покликана навчити головному – жити в мирі з собою та іншими, і вступати у взаємодію зі світом так, щоб життя приносило задоволення.

Перезавантаження, тобто оновлення чинного алгоритму професійної профілактичної та розвивальної діяльності, передбачає: перегляд методології професійної діяльності з учнями, батьками та вчителями; зміну акцентів і пріоритетів з процесу на результат із використанням ефективних методів практичної психології та соціальної роботи.

Увага науковців спрямована на вивчення сутності й змісту компетентнісного підходу, розроблення способів і засобів формування та розвитку соціальних компетенцій в учнів (Н. Арсентьєва, О. Баранова, В. Адольф, О. Галакова, Б. Гершунський, С. Гончаренко, О. Кононко, Ю. Кулюткін, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Лобанова, Н. Остапчук, О. Пометун, О. Савченко, О. Сидорова, Г. Сухобська та ін.).

Метою пропонованої увазі статті є визначення умов створення такого освітнього середовища, що буде формувати соціальні компетентності підлітків.

З огляду на результати сучасних досліджень, можемо говорити про значний вплив на засвоєння життєвого досвіду в підлітковому віці, а недооцінювання цього періоду в подальшому вже неможливо буде компенсувати. Тому підліткам необхідно допомогти здобути не лише знання, а й опанувати вміння жити в непростих умовах сьогодення, усвідомити власну унікальність та сприяти прагненню до розвитку себе як особистості.

Пріоритетної значущості в розбудові НУШ набуває формування у здобувачів освіти системи загальнолюдських цінностей – *морально-етичних* (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та *соціально-політичних* (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [2].

Однією з ключових компетентностей здобувача освіти НУШ визначено соціальну компетентність. Так, соціальне благополуччя ґрунтується на стані вдосконалення потреб у безпечних міжособистісних зв'язках, соціальному комфорту, а її громадянська компетентність передбачає здатність здобувача освіти активно, відповідально й ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [2].

Компетентність – це динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особистості успішно здійснювати професійну та/або подальшу освітню діяльність.

Ключові компетентності – ті, яких кожна людина потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування. Вони здатні забезпечити особисту реалізацію упродовж життя та життєвий успіх [2].

У Законі України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII сформульовано, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її та-

лантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей необхідних для успішної реалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування власної діяльності на користь іншим людям і суспільству...» [1].

Отже, *завдання освіти* полягає в тому, щоб сформувати соціально адаптовану особистість, яка здатна самостійно приймати рішення, вміє безконфліктно та толерантно спілкуватися з іншими, визнавати власні помилки, відстоювати гідність і права, реалізовувати природні можливості, вести здоровий спосіб життя, планувати особисте та професійне майбутнє.

Таким чином, можемо визначити головні навички, які потрібно формувати для соціальної зрілості учнівської молоді: самоаналіз, самопізнання, самоконтроль; комунікативні навички; управління конфліктами; розуміння власної унікальності й унікальності оточуючих; здоровий спосіб життя; сприяння професійному самовизначенню; сімейні та моральні цінності; готовність до самореалізації.

Уміння пристосовуватися до умов соціального середовища необхідно для людини будь-якого віку. Вікові особливості учнівської молоді часто ускладнюють їхню адаптацію в різних соціальних умовах. Окрім того, адаптуватися їм необхідно не лише до відносно стабільного дорослого світу, а й до підлітково-юнацького середовища, норми та цінності якого є досить мінливими. Потрібно, щоб у підлітка була та людина (серед учителів), яка б допомогла повірити у власні сили, розкрити природою даний талант.

Підтримка батьків, прийняття прагнень, теплі взаємовідношення сприяють формуванню позитивної самооцінки підлітків і становленню соціальної компетентності особистості. Негативне ставлення батьків має зворотний процес: підлітки зазвичай зациклені на невдачах, бояться ризикувати, уникають участі в змаганнях, мають низьку самооцінку та відмовляються від спроби реалізації власних здібностей [10].

З огляду на це, батьки є організаторами взаємодії в родині та прикладом у процесі соціалізації підлітка. Таким чином, можемо дійти висновку, що важливість залучення батьків до діяльності закладу освіти викликано не тільки необхідністю знати умови освіти та виховання дітей у ЗЗСО, становище дитини в системі відношень колективу, а й тим, що батьки можуть взяти на себе організацію конкретної діяльності в класі відповідно до можливостей.

Соціалізація – це один із важливих чинників повноцінного розвитку особистості та її ефективного функціонування в соціумі. Відповідно до поширеного визначення, соціалізацію (від лат. *socialis* – суспільний) визначають як процес

входження особистості в суспільство, активне засвоєння нею соціального досвіду та ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в цьому суспільстві [3].

Соціальна компетентність – це багатогранна характеристика особистості, яка завдяки багатокомпонентності охоплює множини та глибину функціонування особистості в соціумі. Оскільки особистість – це істота соціальна, то формат соціальної компетентності охоплює як соціальні мотиви, знання, навички, що необхідні для успішної взаємодії зі соціальним середовищем, так і самопочуття та самосприйняття особистості в мінливому соціумі. Під «соціальним середовищем» розуміють, *по-перше*, складне багаторівневе утворення, конкретний прояв стосунків і відношень, що мають місце в суспільстві, в якому живе і розвивається особистість; *по-друге*, сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, що впливають на її поведінку та свідомість. Причому соціальна компетентність передбачає як достатній рівень вміння будувати партнерські відносини, здатності до кооперації на рівноправній основі, так і достатній рівень конформності, аби не йти врозріз із вимогами суспільства [5].

Соціальна компетентність вимагає від особистості принципності, вміння відстояти власну думку, протистояти небажаному впливу, толерантності та вміння пристосовуватися, а також ефективно діяти в соціальних умовах, що постійно змінюються. Окрім того, вона вимагає як досить високого рівня оптимізму, що надає віру в успіх, так і достатнього рівня песимізму, що надає змогу реально оцінити себе та власні знання, щоб уникнути зайвої ейфорії, змушує ліквідувати прогалини в знаннях і вміннях, що гальмують справу [9].

Соціальна компетентність потребує вміння рахуватися зі соціальними нормами та правами інших людей. Це вказує на ситуативний характер прояву соціальної компетентності. У широкому розумінні формування, становлення соціальної компетентності особистості – це розгортання її життєвого потенціалу [7].

Таким чином, здатність особистості адаптуватися до соціального середовища є однією із заповорок її успішного входження в колектив, а як наслідок, – внутрішнього комфорту.

Поряд із поняттям «соціальна компетентність» постає «соціальне виховання», що в «Українському педагогічному словнику» визначено як складний і суперечливий процес входження, включення й адаптації підростаючого покоління в життя суспільства у його різноманітті. Соціальне виховання здійснюється стихійно (через народну педагогіку) чи цілеспрямовано (через спеціально організований вплив і взаємодію закладів освіти та сім'ї, різних виховних інститутів) [6].

В «Енциклопедії освіти» поняття «соціальне виховання» описано як процес і результат ціле-

спрямованого впливу на людину для оволодіння та засвоєння нею загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтирів, соціально значущих якостей [8].

У «Малій енциклопедії з соціальної педагогіки» [4] поняття «соціальне виховання» подано як процес і результат цілеспрямованого впливу на людину для оволодіння та засвоєння нею загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтацій, соціально значущих якостей. Також це процес планомірної та впорядкованої допомоги людині в розвитку її природнотворчих сил, наснаги до самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації людини в діяльності, спілкуванні, пізнанні, за результатами чого вдосконалюються її психічні та фізичні задатки та виробляється особистісний сенс життя [4].

На підставі зазначеного вище можемо дійти висновку, що метод індивідуальної діяльності в організації педагогічного процесу має на меті ефективно формувати в підлітків набуття соціальної компетентності особистості. До того ж, ефективність цього процесу значно залежить від інноваційних та інтерактивних педагогічних технологій. Перевагою такої діяльності є те, що вона дає змогу набувати необхідні знання та навички, застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці.

Серед завдань закладу освіти схематично можна виділити такі, що, на нашу думку, більше сприяють формуванню соціальної компетентності підлітків (рис. 1).

У цьому контексті підлітки, з одного боку, є суб'єктами пізнання та самопізнання, а з іншого – суб'єктами спілкування та виховання. Учитель – це суб'єкт, який створює умови для спілкування і самовдосконалення підлітка, проте він також є учасником процесу саморозвитку, розвитку професійної самосвідомості. Учитель є фасилітатором, який створює умови для самовдосконалення підлітків та їхнього особистісного зростання.

Отже, можемо припустити, що ефективною формою організації діяльності в закладі освіти, що впливає на формування соціальної компетентності підлітка, є залучення його до діяльності, що практично забезпечує реалізацію теоретично здобутих знань, навичок та умінь на практиці, дає змогу закріпити їх у процесі творчої діяльності та засвоїти нові навички. До того ж, це є важливим для розвитку готовності до самореалізації підлітків і носить характер спрямований на ту активність, що виявляє підліток у діяльності.

Юність – досить складний період життя людини. Це перехід від безтурботного дитинства до дорослого світу. Саме в юності продовжують формуватися ціннісні орієнтації, самоідентифікація, самовизначення, самосвідомість. У цей

Рис. 1. Формування соціальної компетентності підлітків

період вперше розвивається структура вчинку, коли вчинок можуть здійснювати заради нього самого, коли з'являються наміри досягти значних цілей і реалізуватися як особистість. Відбувається також бурхливий психосексуальний розвиток, пробуджуються романтичні почуття.

Таким чином, соціальна компетентність підлітків у системі освіти здійснюється за таких умов: 1) формування прагнення до професійного самовизначення; 2) здатність до особистісного зростання, комунікації з іншими людьми та досягнення порозуміння і компромісу; 3) здатність публічно виступати і доводити власну точку зору; 4) сприяння усвідомленню правил міжособистісної та суспільної взаємодії; 5) розвиток здатності брати відповідальність за власне життя та життя інших людей.

Використані літературні джерела

1. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Концепція «Нова українська школа»: концептуальні засади реформування середньої школи URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Криза 5 років у дитини: причини, як впоратись. URL: nastanova.com.
4. Алексєнко Т.Ф. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / Т.Ф. Алексєнко, Т.П. Басюк, О.В. Безпалько та ін. ; за ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр учб. л-ри, 2008. 336 с.

5. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М. Гончарова-Горяньська // Рідна школа. 2004. № 7–8.

6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / Семен Устимович Гончаренко. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

7. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для XXI століття / І. Єрмаков // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб. [ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівн. авторськ. кол-ву і наук. ред.) та ін.]. Київ : Контекст, 2000. С. 58–72.

8. Кремень В.Г. Енциклопедія освіти / В.Г. Кремень. Київ : Акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. Київ, 2008. 1040 с.

9. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії / Л. Лепіхова // Вища освіта України. 2004.

10. Реан А.А. Психология человека: от рождения до смерти / А.А. Реан. Санкт-Петербург : Нева; Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. 652 с.

References

1. *Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [About education: Law of Ukraine of 05 September, 2017 No. 2145-VIII]*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. *Konceptsiya «Nova ukrayinska shkola»: konceptualni zasadi reformuvannya serednoyi shkoli [New Ukrainian School Concept: Conceptual Principles of High School*

Reform]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

3. Kriza 5 rokov u ditini: prichini, yak vporatis [The crisis of 5 years in a child: reasons to cope]. Retrieved from: nastanova.com.

4. Alekseyenko, T.F. (2008). *Socialna pedagogika : mala enciklopediya* [Social pedagogy: a small encyclopedia]. 336 p.

5. Goncharova-Goryanska, M. (2004). Socialna kompetentnist: ponyattya, zmist, shlyahi formuvannya v doslidzhennyah zarubizhnykh avtoriv [Social competence: concept, content, ways of formation in studies of foreign authors]. *Ridna shkola – Native School*. 7-8.

6. Goncharenko, S.U. (2011). *Ukrayinskij pedagogichnij slovník. Vidannya druge, dopovnene j виправлене* [Ukrainian Pedagogical Dictionary. Second edition, supplemented and corrected]. Rivne. 552 p.

7. Yermakov, I. (2000). Pedagogika zhittyetvorchosti: oriyentiri dlya NHI stolittya [Pedagogy of life-creation: landmarks for the 21st century]. *Kroki do kompetentnosti ta integraciyi v suspilstvo – Steps to competence and integration into society*. Kyiv. P. 58-72.

8. Kremen, V.G. (Ed.) (2008). *Enciklopediya osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv. 1040 p.

9. Lyepihova, L. (2004). Socialno-psihologichna kompetentnist u psihologichnij vzayemodiyi [Sociopsychological competence in psychological interaction]. *Visha osvita Ukrayini – Higher education of Ukraine*.

10. Rean, A.A. (2002). *Psihologiya cheloveka: ot rozhdeniya do smerti* [Psychology of man: from birth to death]. St.Peterburg; Moscow. 652 p.

Flyarkovska Olha. Psychological and Pedagogical Conditions of Forming the Social Competence of Adolescents.

Summary.

The article highlights the formation of adolescents' social competence. The definitions of the concepts "socialization", "competence", "social competence" are given. The focus is on the concept of "social competence", which is important in adolescence. The term "socialization" in the scientific literature of different science branches is analyzed. The psychological and pedagogical principles of the pedagogical process organization aimed at the development of a healthy personality that can learn through life, think critically, set goals and achieve them, work in a team, communicate in a multicultural environment are considered. The conditions for forming adolescents' social competence are defined. The priorities of the educational process at the New Ukrainian School are described. It is determined that the formation of adolescents' social competence is through the formation of the educators' ability to make their own decisions, with the ability to communicate without conflict and tolerance with others, to admit their mistakes, to defend their dignity, rights, to realize their natural opportunities, to lead a healthy lifestyle, to plan their personal and a professional future. The algorithm of pedagogical workers' professional activity is investigated,

which provides a revision of work methodology with participants of educational process; changing emphasis and priority from process to outcome using effective methods of practical psychology and social work. It is proved that a reboot should be psychologically correct and gradual with appropriate explanations and instructions. It is determined that the coordinated work of teachers and parents plays an important role in shaping the social adolescents' competence. It is emphasized that the psychological service is intended to teach how to live in peace with oneself and with others, how to enter into relations with the world, so that life is pleasurable.

Key words: social competence; social status, social education; teenager; socialization; educational institution.

Флярковская О.В. Психолого-педагогические условия формирования социальной компетентности подростков.

Аннотация.

В статье освещено формирование социальной компетентности подростков. Определены понятия «социализация», «компетентность», «социальная компетентность» и взаимосвязь этих понятий с другими понятиями, а именно – «социальная среда», «социальное воспитание». Проанализировано понятие «социальная компетентность», мы сосредоточиваемся на том его аспекте, который является важным в работе с подростком. Отмечено, что термин «социализация» представлен в научной литературе разных отраслей наук: педагогике, социальной педагогике, философии и социологии. Охарактеризованы приоритеты образовательного процесса в Новой украинской школе. Определено, что формирование социальной компетентности подростков происходит путем формирования способности самостоятельно принимать решение, бесконфликтно и толерантно общаться, признавать свои ошибки, отстаивать свои достоинство и права, реализовывать свои возможности, вести здоровый образ жизни, планировать свое личное и профессиональное будущее. Исследован алгоритм профессиональной деятельности педагогических работников, который предусматривает пересмотр методологии работы с участниками образовательного процесса, изменение акцентов и приоритетов с процесса на результат с использованием эффективных методов практической психологии и социальной работы. Доказано, что перезагрузка должна происходить психологически корректно, поэтапно и постепенно с соответствующими разъяснениями и инструкциями. Определено, что важную роль в формировании социальной компетентности подростков играет слаженная работа педагогов и родителей. Отмечено, что школа призвана научить самому главному: как жить в мире с самим собой и с другими, как вступать в отношения с миром так, чтобы жизнь приносила удовлетворение.

Ключевые слова: социальная компетентность; социальное положение; социальное воспитание; подросток; социализация; учебное заведение.